

Il Grischun sco cantun svizzer 1803 : l'impurtonza dil temps entuorn 1800 per il svilup dil stadi grischun

Autor(en): **Bundi, Martin**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **116 (2003)**

PDF erstellt am: **23.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-236841>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Il Grischun sco cantun svizzer 1803

L'impurtonza dil temps entuorn 1800 per il svilup dil stadi grischun

Martin Bundi

I. Svilup avon 1803

Fin dil stadi liber dallas Treis Ligias

Il stadi liber ed independent dallas Treis Ligias ha existiu daven da 1524 tochen 1798. Dispetas fatalas da partidas e munconza da spèrt da refuormas han caschunau sia fin. Politichers conservativs e specialmein aristocrats eran buca prompts da dar alla populaziun dalla Valtina ils medems dretgs sco la populaziun gudeva ellas Treis Ligias, ed els eran medemamein buca d'accord da recepir la Valtina sco quarta Ligia. Perquei ha Napoleon finalmein 1797 dau siu consentiment che la Valtina banduni il Grischun e daventi ina part dalla Lombardia, dalla schinumada «Republica cisalpina». Denton semussavan ils conservativs era buca prompts per las refuormas necessarias da regenza ed administraziun el stadi regent. Il federalissem era exageraus extremamein. Il Grischun disponeva buca d'ina regenza permanenta, buca d'ina armada sco tala ed era buca da dertgiras supremas. Il stadi fuva in cuminesser fleivel cun sias 52 vischnauncas giudizialas suveranas (mintgina ina pintga republica per sesezza), las qualas representavan per propi la pussonza statala. Quei sistem era antiquaus e corrispundera maina pli allas pretensiuns dil temps.

En connex cun la Secunda uiara da coaliziun europèa (la Frontscha encunter l'Austria, la Prussia e la Russia) 1799/1800 ei il Grischun daventaus camp da battaglia e per temps vegnius occupaus da Franzos e dad Austriacs. Tut leusunter han quellas pussonzas influenzau igl uorden statal dallas Treis Ligias. Il prighel era gronds ch'il Grischun vegni dividius e repartius sin ina pussonza ni l'autra jastra (Austria, Frontscha, Republica cisalpina). En quella situaziun plidavan ils «patriots» ni «unitarists» (adherents da refuormas) per l'integraziun el stadi svizzer ch'era gest vegnius reorganisau el senn dalla Revoluziun franzosa. Ils «conservativs» ni «federalists» denton manegiavan da saver

mantener vinavon il vegl stadi liber ni eventualmein schizun saver viver cun in statut da protectorat entras l'Austria.

La Helvetica

En quei conflict ha la posiziun ferma dalla Frontscha dau la decisiun. General Masséna ha, suenter haver occupau militarmein il Grischun, erigiu cheu la primavera 1799 ina regenza provisoria. A quella eis ei gartegiau – denton senza votaziun formala – da survegnir il consentiment dalla pluralitad dallas vischnauncas per ina reuniun cun la Svizra. Aschia ha il Grischun deponiu ils 21 d'avrel 1799 la domanda per l'admissiun alla Republica helvetica. En quei connex ei il Grischun s'obligaus d'acceptar la constituziun helvetica che prevedeva ch'el seigi dacheudenvi sco «cantun Rezia» in district administrativ senza atgna suveranitat enteifer il stadi centralisau svizzer. L'Austria ha empruau da disturbar quei process, denton senza success. Suenter ina secunda occupaziun dil Grischun entras ils Franzos ha general Lecourbe confirmau il fenadur 1800 la sligiaziun fatga la primavera 1799, instituiu ina nova regenza e declarau la reuniun dil Grischun cun la Svizra sco legala e definitiva. Suenter la fin dalla secunda uiara da coaliziun ha Napoleon – ch'era ussa il pli pussent regent en l'Europa – modificau empau igl uorden statal svizzer (Constituziun da Malmaison), declarond denter auter il Grischun sco 16avel cantun helvetic e confirmond sia reuniun cun la Svizra.

La «constituziun helvetica» muntava ina midada dallas relaziuns existents da bunamein 180 grads. Enstagl dalla suveranitat dils singuls cantuns: ina centralisaziun; enstagl d'ina democrazia directa: ina democrazia rappresentativa. Denton prevedeva ella ina clara separaziun dallas autoritads (legislativa, executiva, giudicativa), garanteva las libertads persunalas e scumandava tuts privilegis da persunas, da stans ni da loghens.

La Mediaziun

Sco en auters loghens en Svizra dev'ei era el Grischun gronda opposiziun encunter quei uorden statal. Schizun ina pintga revisiun dalla constituziun helvetica en direcziun da dapli federalissem, concepida da Napoleon, ha buca cattau il sustegn necessari. En ina votaziun dil pievel – l'emprema votaziun dil pievel svizzer insumma – il matg 1802

ha ina pluralitad dils votants schibein en Svizra sco el «cantun Rezia» fiers quella constituziun. Ei regeva ussa vinavon ina schliata atmosfera e gronda renitenza dad applicar ella pratica il niev dretg. En quella situaziun ei Napoleon s'offerius sco «mediatur». El era prompts da corrisponder als giavischs dils biars Svizzers e da dar ad els in uorden da stadi federalistic. Aschia ha el supplicau la dieta federala (Tagsatzung) ed ils cantuns da tarmetter representants a Paris per secussegljar cun el schibein sur d'ina constituziun nova per l'entira Svizra sco era sur da talas per mintga cantun. Sinquei ei ina deputaziun svizra da ca. 60 delegai, numnada la «consulta», serendida a Paris il december 1802; leu ha quella secussegliau cun representants da Napoleon tochen il fevrer 1803 davart in niev uorden statal dalla Svizra. Da quella delegaziun svizra fagevan ils dus Grischuns Florian Planta (federalist) e Jakob Ulrich Sprecher (unitarist) part.

II. La constituziun dalla «Mediaziun» da 1803

In dictat da Napoleon

Ils deputai svizzers han bein saviu presentar propostas a Paris, denton savevan els da principi buca menar tractativas, mobein havevan da prender encunter las decisiuns da Napoleon. Quel haveva beinspert capiu ch'in uorden federalistic svizzer savessi survir il meglier als interess dalla Frontscha; denton ha el refusau mintga sort da privilegis aristocratici. El cass dil Grischun ha el demussau interess per la veglia constituziun dil stadi liber d'avon 1798 ch'el vuleva cumbinar cun in rinforzament dall'autoritad centrala. El ha destinau in comite da diesch deputai svizzers – tschun federalists e tschun unitarists, denter quels era Sprecher – per secussegljar sur dils sbozs costituziunals. Ils 28 da schaner 1803 ha el rimau quei comite entuorn el ed ils 19 da fevrer l'entira «consulta» ed ha dau part a quels gremis sias decisiuns partenent la constituziun dil stadi svizzer sco era partenent quellas da mintga cantun. Gia pli baul haveva el declarau als delegai: «Vous ne devez pas prétendre à jouer un rôle entre les Puissances d'Europe.» Ussa ha el regurdau els al fatg che la Svizra hagi giugau inaga ina rolla en l'Europa, cu la Frontscha seigi stada dividida. Oz seigi la Frontscha unida e ferma, la Svizra denton ina tiara paupra muntagnarda che deigi secuntentar en moda mudesta sco stadi neutral el rom da siu

uorden federalistic, da ses usits e ses divers lungatgs. Il Grischun drovi pervia da sia gronda diversitad da Ligias e vischnauncas giudizialas ina fuorma da regenza rinforzada. Sia posiziun da pussonza d'antruras en l'Europa seigi definitivamein a fin, denton vegni il Grischun ad anflar segirtad, ruaus ed in bien uorden ella reuniun cun la Svizra.

Cuntegn dalla constituziun da «Mediazion»

Aschia ei la Svizra setransformada dil stadi centralistic al stadi federalistic cun ina plitost fleivla regenza centrala. Sco progress ein denton da taxar: Il scamond da relaziuns da subdits e la garanzia dils dretgs persunals da libertad (dretg general da burgheis svizzer, l'egualitad dil dretg, la libertad da domicil, da traffic, da commerci e da mistregn).

El niev cantun Grischun ei il signeradi da Maiavilla vegnius sligliaus e transformaus en ina vischnaunca giudiziala; medemamein ei il signeradi da Haldenstein vegnius dismiss ed il vitg da Haldenstein vegnius incorporaus alla vischnaunca da dertgira dils Tschun vitgs; la Cuort episcopala a Cuera ei vegnida repartida al marcau, ed il vischinadi da Tarasp ei vegnius integraus ella dertgira da Sur Tasna. Il signeradi da Razén ei aunc semantenius en moda restrenschida tochen 1815; ses quater vischinadis formavan, sco avon 1798, ina atgna vischnaunca giudiziala.

Da niev ei vegniu scaffiu il *Cussegl grond* sco autoritad suprema en legislaziun, administraziun e polizia. Quel esisteva denton, sco el temps dil stadi liber, da 63 deputai ord las 52 vischnauncas giudizialas. Interessanta ei la novaziun, tenor la quala ils conclus dil Cussegl grond che havevan vigur legislatoria, havevan da vegnir publicai en tuts *treis lungatgs* dalla tiara. Il romontsch fuva da quellas uras il lungatg maioritar dil cantun!

Igl organ suprem executiv fuva il *Cussegl pign*. El haveva dad exequir tuts «acts sorti dal Cussegl grond». El secumponeva mo da treis commembers, numnadamein dils caus dallas treis Ligias. Quels funcziunavan sco autoritad stabla, denton mo mintgamai per in cuoz d'inn.

La *giurisdicziun* ei restada per gronda part els mauns dallas vischnauncas giudizialas (dertgiras penals e civilas). Per cass civils han ins scaffiu ina dertgira cantunala d'appellaziun; per cass penals fuv'ina tala prevedida mo en maniera fetg restrenschida.

Ina midada severa ha ei dau partenent il dretg da *referendum* (consultaziun dil pievel). Votaziuns dil pievel eran buca previdas. Tuttas midadas da constituziun, leschas e concordats haveva la regenza denton da suttametter allas vischnauncas giudizialas; quellas mettevan la materia cun occasiun da lur cumins ni tschentadas en votaziun ed annunziavan lu il resultat dalla pluralitad a Cuera. Il Cussegl pign «classificava» quels resultats. La politica exteriura era ussa buca pli caussa cantunala, mobein dalla dieta federala svizra (Tagsatzung). Damondas partenent pasch ed uiara ni alleanzas cun pussonzas digl exteriur fuvan ussa buca pli caussas da referendum – sco dil temps dil stadi liber –, mobein vegnevan decididas alla numnada dieta federala svizra. – La nova constituziun grischuna ha era schaffiu la basa per in menaschi finanziel ordinau dil cantun.

Entrada en vigur

Las constituziuns dalla Confederaziun e dils cantuns eran vegnidadas dictadas ils 19 da fevrer da Napoleon a Paris. El Grischun han ins erigi ina cumissiun dalla regenza che haveva dad introducir la nova constituziun cantunala. Quella ha tarmess ils 30 da mars 1803 il «text dil document da mediaziun digl empren consul dalla Republica franzosa» allas vischnauncas giudizialas, per che quellas sappien prender enconuschientscha dil cuntegn. Ina votaziun dil pievel ha ei buca dau, essend che Napoleon haveva giu dau sia decisiun definitiva leusura.

Gl'empren Cussegl grond ei serimnaus ils 20 d'avrel 1803 a Cuera ella sala dalla casa cumin per sia seduta constitutiva e per discutir sur digl ulteriur proceder. El ha seschau informar dils dus delegai alla «consulta» ed ei allura passaus all'elecziun dils organs previ tenor la constituziun.

Plinavon ha il Cussegl grond era tschentau las relaziuns denter il cantun e la Confederaziun sin nova basa. La Confederaziun dils 13 cantuns da pli baul haveva subiu in augment a 19 cantuns cun il cantun Grischun e tschun auters che fuvan stai per gronda part pli baul tiaras subditas: Argovia, Turgovia, S. Gagl, Tessin e Vad. Geneva, Neuschatel ed il Valleis ein vegni pér 1814 tier la Confederaziun. – Il Cussegl grond grischun ha numnau ussa ils dus deputai alla dieta federala svizra, la pli aulta autoritad dalla Confederaziun. A quels deputai ha il Cussegl grond surdau da cass tier cass sias instrucziuns; auter che ils parlamentaris federals dapi 1848 che dattan lur vusch libra-

mein, havevan ils delegai denter 1803 e 1848 da vuschar tenor la veglia da lur superiors cantunals. Il Cussegl grond aveva plinavon dad exequir ils decrets dalla dieta federala svizra.

III. Appreziaziun dalla costituziun da 1803 e dil temps dalla «Mediazium»

La costituziun da 1803 ha cuzzau aschi gitg che siu creatur, Napoleon, ha saviu mantener sia pussonza en l'Europa ed en Frontscha, numnadamein tochen la fin da 1813. Ils 29 da december 1813 ha ina radunonza federala a Turitg decidu dad abolir la costituziun dalla «Mediazium». Lu ein suandai dus onns da nunsegirtad: Forzas reacziunaras empruavan da reconstruir las relaziuns sco ellas existevan avon 1798. Denton dev'ei sper quellas tendenzas restaurativas per fortuna era forzas progressivas. Il niev uorden svizzer ei denton per gronda part vegnius imprimius dil Congress da Vienna 1814/1815, il qual ha reglau da niev las relaziuns statalas ell'Europa. Per la Svizra ei seresultau finalmein ils 7 d'uost 1815 il schinumnu «Contract da federaziun dils 22 cantuns suverans», il qual representava in pign pass anavos cumparegliau cun la costituziun dalla «mediazium» e che ha giu vigur tochen 1848.

Duront ils diesch onns dalla «mediazium» steva la Svizra schibein politicamein sco era arisgurad il militar e l'economia en dependenza dalla Frontscha. Cun renunziar a sia neutralitad ha ella stuiu serrar ils 27 da settember 1803 ina «capitulaziun militar» ed ina «alleanza defensiva» cun la Frontscha. Igl onn 1810 ha ella stuiu separticipar alla «bloccada continental» economica da Napoleon encunter l'Engheltiera. E 1812 eis ella vegnida sfurzada da s'obligar da metter a disposiziun a Napoleon per sia campagna en Russia 1200 mercenaris.

En vesta a tonta dependenza eis ei clar che la Svizra fuva duront la Helvetica e «mediazium» negin stadi suveran, mobein in satellit (protectorat) dalla Frontscha. Da l'autra vart ha la costituziun da 1803 purtau per la Svizra e per il Grischun ina retscha d'avantatgs: Ella garanteva diversas valurs dalla Revoluziun franzosa e dalla Helvetica sco per ex. ils dretgs persunals da libertad, la separaziun dallas pussonzas el stadi, il scamond dad ereger tiaras subditas. Il svilup els cantuns era considerabels. Il Grischun ha entschiet ad ereger in sistem da posta, ad organisar da niev la giurisdicziun, la polizia ed il militar, ad intro-

ducir refuormas sil camp dallas scolas, dalla sanitad e dil pauperesser e da promover il traffic da transit e l'economia dalla tiara. En quei connex ha ei dau ina nova orientaziun politica, economica e culturala anoviars: Il stadi liber grischun sedrizzava fermamein viers sid ed ost, ferton ch'ins s'orientava ussa dapli viers vest e nord. – Atgnamein fuva il Grischun vegnius integraus gia 1799 ell'organisaziun statale dalla Confederaziun, denton lu mo sco district administrativ. Cun la «mediaziun» 1803 ha il cantun survegniu ina posiziun suverana sco commember dalla Confederaziun cun novas structuras efficientas. Aschia san ins concludend mo consentir al giudicament da Friedrich Pieth en sia *Historia grischuna* 1945 (p.334): «El Grischun ha Napoleon sco instrument dalla Revoluziun franzosa realisau ina missiun historica necessaria e sligiau in problem costituziunal en moda ventireivla.» Ina enconuschientscha impurtonta ord quei temps transitori astgass esser per nus oz d'interess general: «Ch'ei sa esser ruinont sch'in stadi adattescha buca sias structuras statalas ad uras als basegns dil temps ni sch'el sedistanziescha e s'isolescha en moda superbia da ses vischins egl'exteriur; lu vegnan auters a decider in gi sur dad el!»

